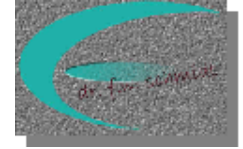

Reacties:

f.w.schmidt77@kpn.mail

Histo-visie

Stadsmuziek

Bronnen

J. Holthuis, *Een kerk en haar orgels. De Stephanuskerk in Hasselt* (Hasselt 2025).
A.H. Vlagsma, *Overisselse orgels uit de periode 1450 tot 1825* (Elburg 2022).
H. van der Weel, *Klokkenspel. Het Carillon en zijn bespelers tot 1800* (Hilversum 2008).
H.B. van der Weel, *Francois en Pieter Hemony, Stadsklokken- en geschutgieters in de Gouden eeuw* (Hilversum 2018).
Collectie Overijssel, toegangsnummer 1365.1, archiefnr. 64. *Het Rudolph Knol orgel van de Stephanuskerk te Hasselt* (Hoevelaken 2007).

Het Covelensorgel 1514—1582
Nationaal orgelmuseum

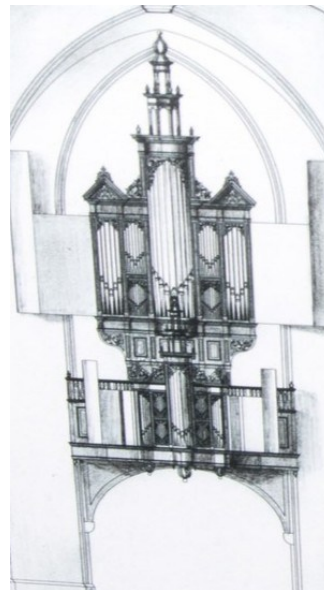
Muziek alom

Altijd omringd door muziek. De radio werd er populair door. En tegenwoordig is op social media muziek niet weg te denken. Iedereen zijn of haar eigen smaak via de oortjes. Het is daarom moeilijk voor te stellen dat muziek ooit een schaars middel was. Alleen op bijzondere dagen en momenten werd in vroegere tijden muziek ten gehore gebracht. Men moest in de middeleeuwen het vaak stellen met zang en het orgel in de kerk. Alleen op sacramentsdag werden muzikanten ingehuurd om het feest meer luister bij te zetten.

Een orgel in de St.-Stephanuskerk

Midden 15de eeuw beschikte de kerk al over een orgel. De financie-

ring geschiedde door een hoofdelijke omslag. In het midden van de zestiende eeuw is het vervangen door een

Slegelorgel 1549-1725.
Nationaal orgelmuseum.

nieuw exemplaar. De bouwer was Jorrien Slegel uit Zwolle. Het was dit orgel dat bij de beeldenstorm van 26 oktober 1582 het flink te verduren kreeg. Maar over roof van de pijpen werd niet gesproken.

Wel over het lood uit de dakgoten. Het kleine orgel dat uit 1514 dateerde, liep daarentegen wel flink wat schade op. Het door de Amsterdammer Jan Covelens gebouwde orgel werd compleet vernield. Voor de bouw ervan had de stad zich flink in de schulden moeten steken. Het orgel van de sacramentskapel onderging toen eenzelfde lot.

Rol van het orgel

Het orgel had een ondersteunende rol. Het begeleidde veelal de zang van het kerkkoor. Daarnaast werd het gebruikt bij ontvangsten van belangrijke personen. Een andere functie was het geven van 'concerten' voor de burgers van de stad. Voor hen was het een sporadische ontmoeting met muziek.

Een klokkenspel

Dat smaakt naar meer zal men wel gedacht hebben. Begin zeventiende eeuw beschikte Hasselt over een uit tien klokken bestaand klokkenspel. Maar Hasselt wilde meer. De stad wilde een carillon.

Carillons waren in die tijd prestige objecten. Men kon er de rijkdom en het belang van de stad van aflezen.

De eerste plannen ontstonden in 1658. De stad was op zoek naar een goede klokkengieter. Men kwam terecht bij de familie Hemony. Pieter kwam er speciaal voor naar Hasselt. Hij stuitte daar op de tien al aanwezige klokken die in het nieuwe carillon moesten worden ingepast. Blijkbaar had zijn verhaal aangeslagen, want drie jaar later kwam Francois persoonlijk naar Hasselt om het een en ander rond te maken.

Een jaar later stuurde hij een spel met 23 klokken naar Hasselt. Mocht het geheel niet bevallen dan mocht het worden terug gestuurd. Alleen de vrachtkosten, hoefde de stad dan maar te betalen (1662).

Het totaal van de offerte bedroeg 5.810 gulden. Dat bedrag was inclusief

een tweedehands speeltrommel.

De stad wis het bedrag nog met 4.650 te verminderen, omdat ze zeven oude klokken en een kanon aanleverde om de nodige spijs te kunnen aanmaken. Uiteindelijk moest de stad 1.160 gulden betalen.

Met een liberale gift hoopte men dit bedrag bijeen te krijgen.

De firma Hemony had er eveneens voor gezorgd dat Hasselt niet teveel geld kwijt zou zijn aan een speeltrommel. Francois wist een tweedehands exemplaar op de kop te tikken. Helaas is goedkoop ook vaak duurkoop. Er bleek voor 600 gulden aan verspijkerd te moeten worden.

Het carillon kreeg op advies van Pieter Hemony een plaats in de lantaarn van de toren. Om de klokken daar te krijgen moest daartoe nog heel wat werk verzet worden. Van 5 september 1663 tot 25 februari 1664 waren daar 2 tot 3 knechten zes dagen in de week mee bezig geweest. De rekening ervan bedroeg 687 gulden. Al met al was toch het

hele project duur uitgevallen.

Ongelukkig genoeg zat het tijdsgewricht de stad tegen. De bloeijaren van de Gouden Eeuw waren voorbij. Het duurde ook tot 1667 voordat de eerste betaling van 200 gulden door de stad verricht kon worden. In 1665 was al de afspraak

gemaakt dat de stad tot 1679 over de resterende schuld vier procent rente zou betalen. Ook toen was niet de hele schuld afgelost. Bij de weduwe van de in 1669 overleden Francois stond de stad nog steeds voor 1.204 gulden in het krijt.

Voor de stedelingen moet het carillon een aanwinst hebben ge-

vormd. De beiaardier Celle Andries bespeelde tweemaal per dag, zeven dagen in de week telkens een half uur lang het carillon. De tijden waren om half acht 's morgens en van twaalf tot half een 's middags. Dat was relatief best vaak. Elders werd het carillon slechts twee tot drie keer per week bespeeld.

“Rampjaar 1725”

Op de vooravond van zondag 13 mei om half zeven vloog tijdens een 'swaar onweder van donder en blixem' de 'appel of 't bovenste eynde van de spits der Tooren, even onder het kruys' in brand. Een noordwesten wind maakte dat blussen onbegonnen werk was. Ook het dak van de kerk vatte vlam. Het uit 23 klokken bestaande carillon stortte naar beneden. Slechts twee van de door Hemony gegoten klokken werden gespaard.

Hasselt zat in zak en as. Voor de eredienst was de kerk niet meer bruikbaar. Er werd uitgeweken naar de kerk in de Hoogstraat. Geld voor herstel en reparatie was er niet. Dominee Spies verklaarde zich bereid om in Amsterdam en Rotterdam te gaan collecteren. En met

succes. Alleen de kosten die de predikant in rekening bracht, vielen nogal hooguit. Zijn reisjes werden dan al snel betiteld als 'snoepreisjes'. Bovendien bestond het sterke vermoeden dat de eerwaarde niet alle inkomsten had afgedragen, maar ook een deel in eigen zak had gestoken. Ook de gulle gevers werden bedrogen. In het collectieboekje werden toezeggingen door Spies veranderd in hogere bedragen.

In 1729 mondde dit uit tot een rechtszaak, waarbij de eerwaarde beschuldigd werd van fraude.

Twee jaar eerder was de kerk weer in gebruik genomen. De Zwolse dominee Ravesteijn stak daarbij een donderpreek af. Hij vroeg zich af waarom de 'Hasselaars' Gods gram op de hals hadden gehaald. In diezelfde bijeenkomst loofde hij de inzet van predikant Spies, die hij als redder van de kerk betitelde.

Een nieuwe toren met klokken

Daarmee was nog niet alle schade hersteld. Op de hierboven getoonde prent van, die in 1732 door Cornelis Pronk is vervaardigd, is nog steeds een afgeknotte toren te zien. In 1738 is ook de toren hersteld. In Amsterdam werd een tweetal klokken besteld bij Ciprianus Crans Jansz. Het waren gezien de middeleeuwse duidelijk luidklokken. De grootste in 1738 vervaardigde klok had een dwarsdoorsnede van 1 meter 24 en de tweede één van 95 cm. Ze hebben tot de Tweede Wereldoorlog dienst gedaan. Op 7 maart 1943 werden ze door de Duitsers

gevorderd en omgesmolten. Alleen de beide Hemony klokken werden gespaard. Een ervan nam het werk over van de beide geroofde klokken, de andere verhuisde naar Genemuiden als vervanging van de daar door de Duitsers geroofde klokken.

De hereniging volgde eind vijftiger jaren. Door een schenking van een oud inwoner van Hasselt Dr. H.A.W. van der Vecht wilde men in 1959 een nieuw uit 25 klokken bestaande klokkenspel in de toren hangen. De twee Hemony klokken zouden deel hiervan uit gaan maken. Maar de bevolking en het bedrijfsleven waren zo enthousiast dat besloten werd het geheel nog eens met veertien klokken uit te breiden. (*Momenteel [2026] telt het carillon 49 klokken*).

Voor het eerst sinds 1725 kon op 23 april 1960 de toren weer haar klanken over Hasselt uitstrooien. Toch was er wel iets veranderd. In de achttiende eeuw daalden de klanken over het stille

Hasselt neer, maar in 1960 werden ze geabsorbeerd door de vele straatgeluiden. Waar men eeuwen geleden voor ging zitten, zijn het nu klanken die gedegradeerd zijn tot achtergrondgeluiden. Alleen op de meer stille momenten van de dag kan men er nog volop van genieten.

En het orgel dan?

In 1802 - dus ten tijde van de Bataafse Republiek - werd gesproken over de aanschaf van een nieuw orgel. Het waren met name de Betaven, zoals Buisman, Ridderinkhof en Tijl, die hierbij het voortouw namen. Natuurlijk moest hiervoor het nodige geld op tafel komen. En een andere eis was, dat het niet teveel mocht kosten. Het stadsbestuur als eigenaar van de toren en van het toekomstige orgel had al eens in Amsterdam rondgekeken. Uiteindelijk werd een viertal orgelbouwers uitgenodigd om aan de aanbesteding deel te nemen. Rudolf Knol kwam als winnaar uit de bus. Voor 3.350 gulden kon hij een orgel leveren. Dat was 1.000 gulden min-

der dan een Amsterdamse collega. Daarmee was men er nog niet, want er moest ook nog een kast omheen worden gebouwd. De meestertimmerman J. Bode kreeg deze opdracht. Hij zou de klus aanvaarden voor 1.650 gulden. Toch duurde het nog tot 1807 voordat het orgel in gebruik kon worden genomen. Geld- en logistieke problemen zorgden voor het ongewenste openthoud.

In tussentijd waren de revolutionaire kantjes er inmiddels afgesleten. Dat is terug te vinden in het toenmalige stadsbestuur. De orangisten Mr. Exalto d'Álmaras en C. van Dingste maakten er toen deel van uit. De families Buisman en Ridderikhof hadden hun zetels moeten inleveren.

De ingebruikneming

Op maandag 30 maart 1807 was het eindelijk zover. C.J. Freislich had de eer om als eerste organist het nieuwe muziekinstrument te mogen bespelen. Toespraken, zang en orgelmuziek wisselden elkaar af. Daarbij werd ook wel duidelijk dat de tijden veranderd waren. In plaats van God spraken men van het Opperwezen. En ook aan Hasselt was het rationalisme en ook het sentimentalisme niet voorbij gegaan, getuige onderstaande strofe van een tijdens de opening gezongen lied.

*Hoe zeer my 't Orgel ook verheugt
Hoe zeer 't my opwekt tot de deugd*

*'k Zal ras, waar ik in 't stof verkwyn,
Gevoelloos voor zyn klanken zyn!*

Ook een drietal door de Amsterdammer Lorenzo Grisanti vervaardigde gipsen beelden, bevestigen dit nog eens. Zij symboliseren Geloof, Hoop en Liefde. Twee bazuinende engelen flankeren de geknielde David met harp. Aan weerszijden van het bovenste beeld zijn nog twee musicerende figuren aangebracht. Delen van de opstelling zijn verguld.

N. Herv. Kerk te Hasselt.

8412 Uitg. en foto M. Bolkesteijn, Meppel,

De maker ontving 240 gulden. De transportkosten kwamen daar nog overheen.

De hele dag stond het orgel cen-

traal. Er was zowel een ochtend – als een middag bijeenkomst. 's Avonds werd met een aantal genodigden in het Raadhuis de dag afgesloten.

Het orgel is een van de laatste [misschien wel het laatste] stadsorgel dat nog gebouwd is. Na de scheiding tussen kerk en staat dienden de kerkelijke gemeenten zelf voor deze voorziening te zorgen.

Begeleiding van de zang van de gemeenteleden stond sindsdien voorop.

Het orgel was toen zeker niet meer bedoeld meer voor de wat meer profane muziek. Daarmee kwam een einde aan de door de stad gevoelde verantwoordelijkheid voor het verspreiden van muzikale klanken. Alleen individueel werd nog gemusiceerd totdat aan het eind van de negentiende muziekkorpsen begonnen op te komen en men in groepsverband kon gaan spelen. Gelijktijdig kwam er ook meer ruimte voor profane muziek.

Knol diende het orgel ook te onderhouden. Tot zijn dood in 1818 heeft hij dat ook gedaan. Hij werd slechts 59 jaar.